

«AQUEST AVENC OBRÍ / SA BOCA I ENGOLÍ / DINS LA NEGROR SENS FI»:
LES ERES ESFONDRADES DEL LLEGENDARI MALLORQUÍ

Tomàs Vibot Railakari
Universitat de les Illes Balears

El motiu de l'era esfondrada apareix en dos indrets molt concrets de la geografia mallorquina: al municipi d'Escorca, molt a prop de la parròquia de Sant Pere, al bell mig de la serra de Tramuntana, i a Sencelles, a la comarca del Pla de Mallorca. No sols comparteixen relat sinó també un mateix fenomen físic, amb unes proporcions i fondàries molt semblants. Es tracta, en ambdós casos, d'un relat d'una gran força argumental i amb un important grau de coneixement per part de població, per la qual cosa fa que sigui una de les llegendes més populars del folklore mallorquí.

1. *Argument i versions*

L'argument és summament senzill: el dia de Sant Joan una colla de pagesos batia a una era entre crits i flastomies. En aquell moment passà pel costat un capellà amb el Viàtic però els pagesos no hi mostraren respecte. Immediatament la terra s'obrí i batedors i animals s'hi enfonsaren. Cada any, el dia de Sant Joan es poden sentir els seus renecs de davall terra.

Seguint la classificació modal dels gèneres etnopoètics que proposa Heda Jason al seu treball *Motif, type and genre* (2000), es tracta d'una llegenda sacra ja que en ella

the sacred power of the official religion solves the conflicts in the narrative and the problems the narratives poses. This legend is set in the mode of the sacred, in historical and eschatological epochs and in all spaces of "this" and the "other" world but not in mythic space.

L'Era Esfondrada compta amb una gran popularitat dins Mallorca gràcies al relat d'Escorca i no tant al de Sencelles. Està clar que en aquesta conjuntura intervé l'interès turístic i paisatgístic del primer municipi, i molt especialment pel fet de trobar-se vora el camí d'accés al torrent de Pareis, un dels atractius naturals de l'illa. Ara bé, pensam que la causa principal per la qual aquesta narració ha arribat a molts de mallorquins ha estat gràcies a la versió lírica que Miquel Costa i Llobera (1854-1922) publicà l'any 1903 al seu volum *Tradicions i fantasies*.

Que sapiguem, la primera narració publicada va ser d'un altre literat, en aquest cas de Bartomeu Ferrà i Perelló (1843-1924). En 1880, a la revista *Lo Gay Saber* versificà un relat que ben segur havia sentit contar en alguna de les excursions culturals i d'investigació que ell i altres intel·lectuals mallorquins feien arreu de Mallorca (important l'impuls en aquest sentit de la Societat Arqueològica Lul·liana, nada en aqueix mateix any).

Ara bé, com hem dit més amunt la llegenda es popularitzà gràcies a la versió lírica de Miquel Costa i Llobera. Era l'any 1898 quan la compongué al poble-balneari de Lamalou-les-Bain, on havia acudit per acompanyar el seu germà Pere, qui patia una malaltia medul·lar. Tot i ser en vers, la composició de Costa és fidel a l'argument de la llegenda i, de més a més, «intenta donar versemblança i permanència al relat [...] com és habitual en el gènere llegendari» (Valriu 2008: 412).

Una de les primeres versions en prosa de l'Era d'Escorca ens l'ofereix el folklorista Andreu Ferrer i Ginard (1887-1975), arreplegada en el 1920 de boca d'un «guia de Lluc anant al torrent de Pareis», si bé «també ho sabia de ma mare, que m'ho contava de petit» (2009: 193). Aquests dos comentaris no fan més que corroborar la popularitat del relat arreu de Mallorca.

A partir d'aquí, molts seran els escriptors, folkloristes, historiadors, filòlegs, etc. que han aportat llurs versions, algunes més literaturitzades que no altres: Calafat, Lleuger, Pérez (1985); Sabrafin (1980); Janer (1984); Valriu (2009), etc.

Pel que fa a l'Era Esfondrada de Sencelles, la primera versió documentada és del 1988, quan el literat Victorià Ramis d'Ayreflor publicà el volum *Cendres al vent*, un recull de peces en prosa on n'hi ha inclosa una versió, titulada genèricament «L'Era esfondrada». S'ha de dir que aquesta versió es presenta molt literaturitzada i, a més a més, l'autor aporta tota una sèrie d'informacions paral·leles.

La segona versió coneguda es publicà el mateix any a la revista sencellera *Sa Sella* (novembre-desembre, núm. 11) de la mà de l'escriptor Vicenç Comas i Juan, la qual porta per títol «S'Era Esfondrada de Sencelles». Es tracta d'un relat més senzill que no el primer, encara que amb un cert grau de recreació.

Onze anys més tard, l'historiador Gaspar Valero, al seu treball *Sencelles. Guia de passeig* (1999) en recull una versió tan senzilla com completa a partir del relat que en fa l'informador Domingo Lull. Finalment, dins el volum *Contarelles. rondalles llegendes i tradicions de Sencelles* (2017), Maria Antònia Llabrés Llabrés publicà la darrera versió fins avui coneguda d'aquesta llegenda, la qual porta per títol «Era esfondrada».

2. El fenomen físic

Com s'ha dit més amunt, es tracta de dos esvorancs pràcticament germans: per un costat, l'Era d'Escorca, definida pels tècnics com una *dolina de subsistència*, va ser descrita pel Grup Espeleològic Est el 1986 a la revista *Endins*: «no és en realitat una cavitat subterrània, sinó una morfologia de superfície la gènesi de la qual està relacionada amb processos de dissolució que afecten a materials carstificables» (1986: 6). Compareix amb la sencellera les dimensions: té uns 40 metres de diàmetre per uns 18 metres de desnivell «entre el llavi superior i el punt més baix situat aproximadament en el seu centre» (1986: 6).

Per altra banda, l'Era Esfondrada de Sencelles, situada vora el camí Dret i

dins terres de can Pobre, és una àrea de terra enfonsada, d'uns 14 metres de profunditat i amb una boca que amida uns 42 metres, encara que el seu mesurament és força difícil de precisar a causa de la gran quantitat de pedres, vegetació i fems que hi romanen. Segons una apreciació preliminar de l'arqueòloga Beatriz Palomar durant una recent visita de camp, és possible que tot aquest esvoranc sigui degut a l'enfonsament d'una cova natural. Així mateix altres veus l'han vista com una gran dolina, el que s'ajusta per ventura més a la realitat ateses les fotografies antigues consultades.

Està clar que en el cas de Sencelles, en un moment determinat (època medieval o moderna) els pagesos de la contrada marjaren les voreres per tal d'impedir el moviment de terres i d'aquesta manera mantenir l'espai amb finalitats agropecuàries. Només una tasca de neteja i investigació posterior per part de professionals ens podrà aclarir l'ús o finalitat antròpica de tot aquest redol.

3. Origen i difusió

Es tracta, com hem dit, d'una llegenda sacra, d'ordre moral, on s'escenifica el pecat i el corresponent càstig, en aquest cas diví. Per un costat tenim la falta i per altre la sanció; pecat i punició en un mateix text sobre la base d'un accident geogràfic molt concret que dona peu a l'origen d'una narració. Ara bé, el que per ventura pot resultar més xocant és que la narració no és exclusivament mallorquina, sinó que en trobam paral·lelismes tant a terres properes com a arreu del món, tal com hi anirem veient.

Des del punt de vista de la realitat tangible, aquest relat té un fort fonament històric. De tots és sabut que comunitats més o manco nombroses han desaparegut literalment *engolidas per la terra* per causes naturals, com ara un volcà, un terratrèmol, un tsunami... Noms com Pompeia, Creta, etc. són recurrents a l'hora d'evocar aquests fenòmens al Vell Continent. Fins i tot a l'altra punta del món, com el cas d'Esteco (Argentina), ciutat desapareguda el 1692 davall la qual «se abrieron enormes pozos en el suelo y literalmente se la tragó la tierra».¹ Els casos, com hem dit, en són molt nombrosos... Per tant, el record històric de la desaparició de col·lectius humans a causa d'un cataclisme forma part d'un escenari més que possible i per a algunes comunitats una realitat que en qualsevol moment es pot produir.

A partir d'aquesta evidència històrica i també per un temor semblant neix el relat folklòric amb les corresponents variacions locals. Per tot això, ja podem avançar que el motiu de «l'Era Esfondrada» no és mallorquí, sinó que es tracta d'una adaptació local d'un motiu universal: ser engolit per la terra com a conseqüència d'una falta o pecat.

El que també podem afirmar és que la narració és força antiga, almanco el de la ubicació escorquera. El pare Rafel Juan, qui fou arxiver de Lluc, documenta el

1 <www.esefarad.com> [data de consulta: abril de 2021]

topònim *Era Esfondrada* ja en el 1646. La llegenda com a tal apareixerà per escrit un segle després, en el 1758 (Llompart 1972: 35):

Pero no puedo dejar de proponer a tu consideración para conclusión de todo este capítulo, lo que por sola tradición (como lo confirman las conjeturas) se dize passó en esta Illtre. Parroquia en aquellos antiquísimos, y primitivos tiempos de su fundación. Dizen (como tengo visto) que dentro de un funestísimo Bosque en una llanura allò no muy distante de la primitiva parroquia, assí a la parte del Collegio, ay un grande oyo muy redondo que de profundidad tendra unos 30 palmos, y de redondo unos 400 poco más o menos. Se dize que antiguamente era una era para trillar el grano, y por quanto estando en su labor, y no se hizo el acato y reverencia que merecía Crhisto Sacramentado que por Viatico passava de muy cerca; Hombres, machos y territorio todo se undió y desapareció. De esto se tiene memoria por sola tradición, però a mas de darnos este motivo de credulidad, las conjeturas que tengo reparadas me dan motivo de plena probança y credulidad.

La primera, es, el estar este oyo en una llanura, y puesto muy proporcionado para trillar el grano, que si bien ahora por razón del elevado y antiquísimo bosque que ay, es incompetente, però sí en aquellos primitivos tiempos de la Christiandad, pues con lo fértil del territorio circunvenico se tenía muy a mano su cosecha, y en poca dificultad su trillamiento.

La otra es que siendo el oyo todo terreno, y en donde las precipitadas lluvias de aquel contorno dan siempre cabo, de tiempo inmemorial se mantienen, y se ha mantenido con la misma redondés y profundidad, lo que según curso natural, no solo por su circuito devia ser emolido [sic], si con tan dilatados años lleno de piedras, y tierra que por su violencia suele atraer la rapidez de las lluvias, conservando todo, tal vez, el Señor; solo para la antiqüedad de aquella contigua parroquia y pueblo christiano.

Dins el folklore català localitzam una narració absolutament paral·lela, recollida per l'estudiós Joan Amades a Riells de Montseny, la qual porta també per títol «L'era enfonsada». Cal dir, però, que s'hi produeix una interessant variació: el pecat no es produeix durant una jornada de batre, sinó que l'acció es desenvolupa en el curs una ballada sobre una era de batre que no s'atura quan passa el Viàtic. Déu els castiga a romandre sota terra condemnats a ballar i ballar eternament (1950: 1422):

«L'era enfonsada»

Es troba prop de Riells. Una tarda de festa hi feien ball, es va escaure passar el Cobregar i els ballaires no van parar la dansa. Foren condemnats a ballar tota la vida sota mateix de l'era, que tot d'una es va ensorrar. La nit de sant Joan, si s'escolta bé, se sent encara el clam de les balladores, que canten:

Cansada, estic cansada
Cansada de ballar,
Cansada estic, cansada,
fins que el mon finirà!

Entre els mots de la cobla se sent la remor de la dansa i el so del flabiol.

El mateix Amades esmenta –sense precisar-ne llocs concrets– dues versions més. Una primera on es «diu que feien ball el dia del Corpus i que en passar la

processó no volgueren parar la dansa» (íd.); i una segona on el pecat és *a la mallorquina*, és a dir, en forma de burles davant el Viàtic. Així ho conta:

Hi ha una altra tradició segons la qual eren uns batedors que tenien batuda parada i no volgueren deturar les eugues ni el trill i que, fent befa del Sagrament, encara van cridar més i fuetejar més el cobre, i foren condemnats a haver de batre tota la vida cridant i fuetejant el bestiar, que en determinats moments de l'any se'l sent trescar amb el rodolar del trill.

Però encara ens podem anar una mica més enfora geogràficament. Que aquest argument supera el domini lingüístic català queda palès en l'obra, ni més ni manco, que de l'escriptor occità Frederic Mistral. A *Mireia* (1859), traduïda magistralment per Maria Antònia Salvà, en podem llegir aquest fragment (1981: 186-187):

De la Verge d'Agost ve el dia gloriós:
I sota un sol roent que fuma,
El bestiar remull d'escuma,
Encara bat com acostuma,
El fetge a les costelles i el morro tot bavós
Mes, veus-aquí, que una gelada
Ratxa de vent els fer sobtada!
Un cop de vent mestral agrana tot allò!...
Dels afamats que renegaven
Els jorn de Déu, els ulls cegaven!
L'era rodona on treballaven
S'obrí com una caldera amb esclator de tro!
La polsegada, els munts de palla,
Ja es torbellí que a l'aire balla!
Gent d'era, guardina, ningú es pogué salvar!
Ningú ni res: el mestre, l'era,
Garbells i forques i garbera,
El conductor, la roda entera
De sos cavalls, al punt a dins l'avenc rodà.

Les eres esfondrades mallorquines –sencellera i escorquera–, així com les foranes que acabam d'esmentar, tenen una arrel molt més simple basada en una explicació llegendària sobre un espai excepcional, talment ocorre amb altres fenòmens naturals arreu del territori. Des de potades del rei En Jaume, a trones de sant Vicenç Ferrer, ditades de la Mare de Déu o culades del dimoni, les *eres esfondrades* són fenòmens físics molt adients per a l'adaptació d'un relat de naturalesa moral atesa la seva forma de pas cap a l'interior de la terra, és a dir, cap a l'Infern, espai on els pecadors mortals romandran per a l'eternitat. D'aquí que estructura i argument tinguin com a finalitat alliçonar i marcar pautes de conducta, amb totes les variants i variacions locals que els narradors hi vulguin afegir.

4. Dels pecadors

L'origen del mot català *pecat* és llatí (*peccātum*), encara que el darrer concepte reconegut és grec (*hamartia*) atès que la Bíblia es va traduir d'aquesta llengua al llatí i del llatí a les romàniques. En grec vol dir literalment «fallar en disparar» o senzillament «error».

Dins context bíblic, el pecat és l'acte de violació de la llei de Déu, encara que també es pot estendre a aquella persona que trenca la relació ideal entre l'ésser i Déu o qualsevol desviació de l'ordre de la vida humana en la relació amb la divinitat.

En la cosmovisió cristiana el pecat entén l'home com a constitutivament relacionat amb Déu. Segons això, el rebuig del valor absolut i l'autodestrucció de l'home (sentit del pecat) és signe del rebuig de Déu i, per tant, és ofensa, desobediència i blasfèmia (Mateu 7, 26-27; Luc 15; Romans 1, 18-32 i 2, 8).

Dins la concepció cristiana –que és la que aquí tractam– el pecat inclou una gran varietat d'accions. Deixant de banda el *pecat original* (que ve implícit en la mateixa condició d'existència humana), es troben per un costat els *pecats venials*, que són part de la vida humana i comporten conseqüències en la mateixa part terrenal. Sense penediment impliquen estada al Purgatori després de la mort. I, per un altre, hi ha els *pecats mortals* o *capitals*, que comporten romandre a l'Infern. Recordem que aquests darrers sumen un total de set: enveja, golafreria, avarícia, luxúria, orgull, peresa i ira. Tot i així, segons la Bíblia, aquests set pecats mortals són totalment perdonables per Déu, encara que això no dóna llicència gratuïta per a cometre'n. Bíblicament l'únic pecat que no es pot perdonar és el rebuig complet de la gràcia de Déu, ja que és una rebel·lió directa contra Ell, també conegut com a blasfèmia o flastomia contra l'Esperit Sant.

En el cas de les versions mallorquines no es produeix un sol pecat, sinó tres: per un costat, el fet de fer feina el dia de Sant Joan (en el temps que se situa la narració –un temps passat històric, real– era festa de guardar); per l'altre, la flastomia, una ofensa radical cap a Déu («–Seguiu, vatua Déu, seguiu, gauduls...», en la versió de Ramis d'Ayreflor) i finalment, no respectar el pas del Viàtic («Pensau que heu de deixar sa feina perquè passa un capellà amb un tros de pa?», –versió de Vicenç Comas–). Tot plegat implica cometre tres pecats mortals, el que condueix al sever càstig diví i la implacable condemna eterna, sentència conseqüent amb la moral catòlica imperant a l'època de la narració.

Altres casos paral·lels de càstig diví els trobam a la llegenda sacra mallorquina, encara que pocs amb una incidència triple. Que també tenguin alguna relació amb el Viàtic –sagrament eucarístic fonamental en el cristianisme– podem esmentar el cas del bandoler Benet Esteve, de Sóller, qui el rebutja ferit de mort a causa d'una baralla (Pérez 1995: 55). Fins i tot renega de la figura del Sant Crist («el Sant Cristet del Convent», per als sollerics), per la qual cosa el

seu cos és enterrat vora el torrent (en lloc no sagrat). El càstig diví vendrà en forma torrentada, la qual se'n durà el seu cos fins a la mar perquè sigui devorat pels peixos.

Ara bé, com hem vist, fora de l'àmbit mallorquí, el pecat que apareix en la versió de Riells que recull Joan Amades era diferent: per ballar. A la Bíblia el ball no és *per se* dolent, sempre que es faci en moments o situacions adients («hi ha un moment apropiat per a ballar», Eclesiastès 3:4) i, fins i tot, es pot lloar Déu amb balls (Psalm 149:3; 150:4). Però és clar que per a la versió més literal ballar per cridar l'atenció sobre si mateix o sobre el propi cos és fet pecaminós (Timoteu 2:22; Mateu 18:6). A més, ja no sols és el fet de ballar sobre l'era el que serà reprobable, sinó sobretot el fet de no aturar-se en senyal de respecte. Novament, els dos factors faran que la punició divina sigui implacable.

Aquest motiu del ball pecaminós és també força antic. Deixant de banda la tradició oral, sabem que en el segle XIII, Vicenç de Beauvais, a l'obra *Speculum historiae* relata un fet semblant (Llompарт 1972). El motiu apareix al *Recull d'exemplis i miracles, gestes, faules i altres llegendes* de la meitat del segle XV, en relació a una ciutat dita Sent Saenna, existent l'any 1010. Diu la narració que durant la missa de Nadal un estol ballava al cementiri contigu i, per tant, destorbava l'ofici religiós. El capellà pregà Déu perquè els castigassin a no poder aturar de ballar durant un any, i així succeí. Arribat l'any, el bisbat de Colonya els reconcilià a la mateixa església i d'aquesta manera Déu els perdonà el càstig.

El motiu del ball pecaminós també el trobam en terres més septentrionals. El cas dels dansaires de Bretanya és força revelador. Com que no deixaven de fer-ho, Déu els converteix en un rotle de pedres. Evidentment aquest relat servirà al folklore per explicar alguns monuments megalítics (possiblement un dels més famosos és el d'Stanton Drew).

Al nostre parer també és ben possible fer-ne una segona lectura de caire simbòlic, on es remarca la dicotomia sacre/pagà. Si ens fixem, la data de la narració és molt concreta, el dia de Sant Joan, el qual coincideix amb el solstici d'estiu. Recordem que l'origen d'aquesta festa és pagana i un eco de paganisme primitiu o ancestral es pot entreveure en el ball que es produeix damunt l'era.

Així mateix, anant encara un poc més enfora, aquesta dualitat també es pot intuir en el fet de ser una era, indret on es disposa el blat (símbol eucarístic). Sobre aquest escenari *sacre* es produeixen, per tant, els pecats i aquest mateix indret serà l'espai de condemna.

5. La punició divina

El motiu de la terra que s'obre per engolir pecadors, enemics, malfactors, etc. no és nou: forma part dels *cicles temàtics*. La «base real» del fenomen (ja sigui fortuïtament o a causa d'un cataclisme natural com un terratrèmol, una inundació, volcà, tsunami etc.) fa que sigui summament fàcil incorporar-lo a la narrativa

popular i que tengui un altíssim atractiu argumental per tal d'incloure-hi la lliçó moral. Però aquest atractiu no sols es localitza en la literatura de base popular, sinó que també en la culta, on trobam nombrosíssims exemples que ara aquí no volem abordar.

La idea moral del càstig *diví* que cau literalment sobre els homes que es decanten del Bé va ser comuna en totes les cultures que havien assolit un cert grau de civilització. És per això que apareix també arreu del món i en èpoques diverses. També és cert que generalment aquest càstig *diví* recau damunt una urbs (que no necessàriament hem d'entendre com un entramat urbà sinó com un col·lectiu de gent), de les quals trobam una llista gairebé interminable: Sodoma i Gomorra a la Bíblia, Hèlix en la tradició clàssica, Argentola a Astúries, Valverde de Lucerna a Sanàbria (tradició esmentada per Unamuno a la novel·la *San Manuel Bueno, mártir*), Port d'Axum al folklore d'Etiòpia, Is a la Bretanya, etc. Per tant, tal com venim afirmant, es tracta d'un motiu universal amb múltiples variants.

Però també és cert que aquest càstig sever l'identificam no sols sobre col·lectius sinó també sobre individus. Un dels més significatius dins la cultura sacra el trobam en la llegenda àuria de sant Cugat: un dels jutges que el condemnà a mort fou engolit per la terra mentre passejava.

Tornant a la nostra narració, des del punt de vista de l'origen creiem que el primer precedent del motiu de l'obertura de la terra és bíblic, concretament dins el passatge de la Rebel·lió de Corè (Nombres 16: 20-35), narració que el poble coneixia perfectament a partir dels sermons. Corè, juntament amb el seu grup, discuteix amb Moisès i Aaron, i els desafia. Moisès oferí a Corè i als seus homes fer una prova per decidir qui guiaria els jueus pel desert. Durant aquesta prova, Corè i els seus seguidors es col·locaren a una banda i Moisès a l'altra. Déu elegí Moisès i Aaron, i estigué a punt de destruir tot el poble d'Israel com a càstig pel suport a Corè, però la súplica de Moisès davant Déu va fer que només matàs Corè obrint la terra i afonant-los a dins:

Tot just Moisès acabava de parlar, quan la terra s'esberlà sota els peus d'ells. La terra es va obrir i els engolí amb les seves famílies, amb tots els homes de Corè i tots els seus béns. Van baixar de viu en viu al país dels morts amb tot el que tenien. La terra es va cloure damunt d'ells i desaparegueren d'enmig de la comunitat. En sentir els seus crits, tots els israelites que eren allà presents van fugir, tement que la terra els engolís. D'altra banda, una flama que venia del Senyor va consumir els dos-cents cinquanta homes que estaven oferint l'encens.

Com hem dit més amunt, la condemna a desaparèixer sota terra d'una comunitat (sigui ciutat o no) a causa d'un greu pecat apareix en totes les cultures del món, encara que la repetició d'una acció per a l'eternitat que se'n deriva és més comuna en la cultura de base judeocristiana. Recordem, sinó, les paraules de Jesús en el Judici Final descrit per sant Mateu:

Després dirà als de la seva esquerra:

–Aparteu-vos de mi, maleïts, aneu al foc etern, preparat per al diable i els seus àngels. Perquè tenia fam, i no em donàreu menjar; tenia set, i no em donàreu beure; era foraster, i no em vau acollir; anava despullat, i no em vau vestir; estava malalt o a la presó, i no em vau visitar.

Lavors ells li respondran:

–Senyor, ¿quan et vam veure afamat o assedegat, foraster o despullat, malalt o a la presó, i no et vam assistir?

Ell els contestarà:

–Us ho asseguro: tot allò que deixàveu de fer a un d'aquests més petits, m'ho negàveu a mi. I aquests aniran al càstig etern, mentre que els justos aniran a la vida eterna.

Aquesta idea de l'etern suplici dels pecadors és la base del motiu del *càstig circular*, és a dir, aquell que condemna el pecador a repetir i repetir eternament una acció (en el nostre cas, voltar i voltar a l'era de batre). Aquest té un més que famós paradigma al folklore del Principat, amb la llegenda del «Mal caçador», relat que tingué una gran repercussió en la literatura. El text narra el càstig d'un caçador que, mentre assistia un diumenge a missa abandonà el temple en el moment de la consagració tot per encalçar una llebre que els cans havien açada. Déu el castigà a errar eternament rere la llebre quimèrica. Torna cada any envoltat de cans i enmig d'un vent que anomenen *del Caçador*. A molts d'indrets dels Pirineus n'hi ha qui creu encara sentir els xiulets del damnat i el lladruc dels cans.

Altres versions situen el càstig el dia del Corpus i el retorn cada set anys. Evidentment, gràcies a la força i el goticisme de la narració, alguns autors aprofitaren el relat com ara Víctor Balaguer en *Amor a la pàtria* (1858) i Francesc de P. Capella, en *Leyendas y tradiciones* (1887), que l'adaptà al tema del rei Artús. «El Mal Caçador» de Joan Maragall (*Visions i cants*, 1900), segueix la versió catalana. L'heroi emprèn la seva maleïda ronda amb exaltada joia, que gradualment anirà minvant amb el retorn incessant, fins a la fosca intuïció del buit, on es percep fins i tot una fascinació nietzscheana.

Fer desaparèixer una comunitat, una ciutat o una casa (com a àmbit més reduït d'una comunitat) com a conseqüència d'un pecat té també ressò en el folklore mallorquí. Com a exemple d'urbs, comptam amb «La ciutat de Parella» (altres en diuen la «ciutat de Troia» o «ciutat de Paradella», com Alcover), arrellegada a la dècada dels vint del segle passat pel folklorista Andreu Ferrer Ginard (2009: 196):

Així anomenen a una ciutat encantada que, segons dita popular, surt davant Aubarca (nord-est de Mallorca) en un dia indeterminat de l'any, dins el mes d'agost. Segons diuen, aquesta ciutat que apareix i sura damunt la mar se va enfonsar perquè sos habitants eren molt dolents.

Evidentment el càstig diví no es fa extensible a tota la ciutat, sinó que se'n salva el virtuos (2009: 195):

Diu que, a la part de llevant, dellà Capdepera, de vegades surt dins la mar una casa tota sola, que antigament formava part d'una ciutat, que per sa gran dolentia, fou enfonsada com a càstig diví.

Per altra banda, en altres indrets de Mallorca podem localitzar el motiu de poder sentir encara els crits i renous produïts pels condemnats des de l'altre món, els quals es repeteixen una i altra vegada. Per exemple, al poble de Sant Joan trobam les Roques del Dimoni, situades a la part més occidental de la Comuna, en el sector més abrupte d'un serral. Aquí hi ha una zona de pinar, anomenat el Pinar de ses Roques. En aquest indret s'hi localitza un redol o bony de roques arrodonides, de les quals una té un forat, gros com el cap d'un home, on segons la tradició popular «en punt de migdia fa remor» (Canuto 2007: 15). Així ho va descriure el pare Rafel Ginard (2003: 99):

Un diumenge d'estiu, quan ja vivíem a la caseta de Gossauba, mon pare, per anar a cercar verducs, me menà a aquest turó. Aquell dia jo estrenava un flabiol de canya que mon pare m'havia fet i retgirava els ecos adormits amb les melodies que del flabiol en treia. Quin plaer! Pensí que prest veuria realitzat el meu desig de trucar a la sotilada del cel. Més, quina cosa! A mesura que pujàrem al turó aquell desig me fugí i s'esvolà [...] La narració terrorífica que m'hi féu mon pare és la d'una llegenda semblant a la de l'Era d'Escorca, que se conta també del turó aquest. Una era, un combregar, els batedors insolents que no volgueren fer honor al Santíssim Sagrament, alabat sia per sempre! I la catàstrofe: l'era que s'enfonsa sota terra i els batedors i el bestiar condemnats a rodar eternament. Preparat l'esperit per aquesta narració, arribàrem a la penya més cèlebre de Sant Joan. Aquesta penya és una inflor arrodonida, una espècie de pit de roca. Arran de terra fa com una capelleta; ditada enorme de gegant quan la roca era blana. El cap hi cabia exactament i tot el coll. Allò era el punt precís d'on s'oïa, clar i distint, la remor fatídica de l'era enconcada. I vaja si ho vaig sentir bé. La sang que tenia trastornada, el pols violent, la remor dels pins que regolfava dins aquell enfony tan especial, feien la il·lusió completa. No vaig tenir paciència per aguantar molt de temps el cap dintre aquella finestra que donava a un món misteriós, sinó que, esglaiat, el retirí casi de seguida.

Aquesta tradició també fou recollida oralment per Caterina Valriu qui afirma que si «hom hi acosta l'orella a algun d'aquests forats sentirà uns crits, que són els d'un home que fou engolit per aquelles roques, com a càstig pels seus renecs i blasfèmies» (Valriu 2008: 413).

Evidentment això tampoc no és exclusiu nostre. De terres gallegues, per exemple, en tenim exemples també ben germans. Luís de Molina, a la seva *Descripció del Reino de Galicia y de las cosas más notables de él*, afirma:

Naca una laguna, que llaman las Lamas de Goa, tiene en torno mas de una legua: deste lago se cuentan dos cosas tan extrañas, que si no las hubiese oído a personas de Crédito, y de mucha fe, no me ocuparia mucho de escrivilla. La una es, que en ciertos meses del año oyen dentro en el lago bramar un animal... La otra es, que cuando este lago, algunos años por gran falta de agua se viene a secar parte del. En aquella que queda como tremedales, se hallan cosas de hierro labradas, y piedras cortadas y ladrillos y

clavos y ollas y todas otras cosas de esta calidad, que demuestran claro haver habido allí edificios y población.

Segons un comentari a la mateixa obra es diu que «es corriente que el pueblo asegure oír, en los lugares de ciudades desaparecidas, gritos de animales y voces humanas».

A voltes, els sons de l'altre món no venen de les veus sinó dels objectes que fa l'home. Un cas interessant és el de l'engolida ciutat d'Argentola, a Avilés (Astúries), on un cop a l'any:

Dicen que hasta no hace mucho, en las noches de San Juan de luna llena, aún era posible distinguir en el fondo de la ría de Avilés, las torres almenadas, los campanarios y los castillos, e incluso escuchar a lo lejos el sonido de las campanas...

Fora de l'àmbit peninsular localitzam també exemples més que paral·lels: en algunes ciutats costaneres del Bàltic alguns pescadors afirmen que els diumenges sonen les campanes de les ciutats sepultades a causa del pecat. Durant la nit i quan la mar està en calma, se senten els desventurats cantar, entre plors i psalms penitencials i es veuen brillar els ciris que encenen davant l'altar.

Avui en dia, el motiu té un interessant recorregut dins el que s'ha denominat *llegenda urbana*. Per exemple, contem que a Kola (Sibèria), d'un pou artificial de més de 12 km de fondària surten els bramuls de les ànimes condemnades al foc etern. No debades el coneixen com el pou de l'Infern.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALCOVER, A. M. (1976): *Aplec de Rondaies Mallorquines d'en Jordi d'es Racó*, toms V i XXIV, Palma, Moll.
- AMADES, J. (1950): *Folklore de Catalunya. Rondallística*, Barcelona, Selecta.
- CALAFAT, C.; LLAUGER, M. A.; PÉREZ, J. M. (1985): «Pedres marcades», Palma (treball mecanografiat de 4t de Filologia Catalana).
- COMES, V. (1988): «Tradicions populars. S'era esfondrada de Sencelles», *Sa Sella*, núm. 1 (novembre-desembre de 1988).
- COSTA I LLOBERA, M. (2004): *Poesia completa*, Pollença, El Gall Editor.
- FERRÀ, B. (1888): «L'Era d'Escorca», *Lo Gay Saber*, núm. VI (15 de març), p. 72.
- FERRÀ, M. (1996): *Llegendes i tradicions de les Balears*, Palma, Edicions Documenta Balear.
- FERRER, A. (2009): *Llegendes de les Balears*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- HAND, W. D. (1965): «Status of European and American Legend Study», *Current Anthropology*, núm. 6, p. 439-446.
- JANER, G. (1984): *Les llegendes de les terres de Lluc*, Mallorca, Publicacions del Santuari de Lluc.

- JASON, H. (1977): *Ethnopoetry: form, content, function*, Bonn, Linguistica Biblica.
- (2000): *Motif, type and gendre*, Helsinki, Suomalainen Tiedekatemia.
- LLABRÉS, M. A. (2017): «Era Esfondrada», dins *Contarelles. rondalles llegendes i tradicions de Sencelles*, Sencelles, Fundació Mn. Bartomeu Oliver i Amengual.
- LLOMPART, G. (1972): «La tradición europea de l'Era d'Escorca de Costa y Llobera», *Revista Balear*, núm. 26-27, p. 33-37.
- ORIOI, C. (2002): *Introducció a l'etnopoètica. Teoria i formes del folklore en la cultura catalana*, Valls, Cossetània Edicions.
- PÉREZ, P. (1995): *Sóller, a peu*, Sóller, Associació Cultural Veu de Sóller.
- REVILLA, F. (2003): *Diccionario de iconografía y simbología*, Madrid, Cátedra [1a ed. 1993].
- SABRAFÍN, G. (1980): *Mallorca: leyendas, tradiciones y relatos*, Palma, Luís Ripoll editor.
- SALVÀ, M. A. (1981): *Mireia. Poema provençal de Frederic Mistral*, Palma, Moll.
- VALRIU, C. (2008): «De la tradició popular al mite romàntic: el motiu de les ànimes a *Tradicions i fantasies*», dins *Paraula viva. Articles sobre literatura oral*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat/UiB, p. 406-417.
- (2009): *Llegendes de Mallorca*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- VALERO, G. (1999): *Sencelles. Guia de passeig*, Palma, Documenta Balear.